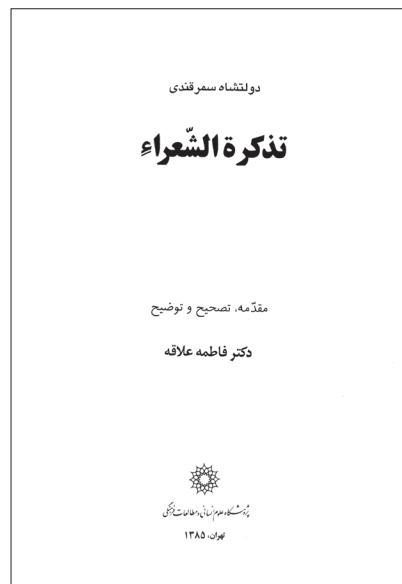

بررسی انتقادی تصحیح تازه تذکرة الشعراء دولتشاه سمرقندی

هادی بیدکی

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد
h.bidaki@stu.um.ac.ir

تصحیح انتقادی تذکرة الشعراء دولتشاه سمرقندی، به کوشش
فاطمه علاقه، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
فرهنگی، ۱۲۰۱ صفحه، ۱۰۰۰ نسخه، ۱۰.

تذکرة الشعراء دولتشاه سمرقندی از جمله تذکرةهای
عمومی ای است که بعد از لباب الالباب محمد عوفی، دومین
تذکرة موجود در باره احوال شاعران و اشعار آنان به شمار می رود
و با وجود اشتباهات تاریخی موجود در آن، پیوسته مورد مراجعه
محققان بوده است. دولتشاه تألیف این تذکرة را در سال ۹۸۲
ق. به پایان رساند و محتوای آن را بر یک مقدمه، هفت طبقه و
یک خاتمه تنظیم کرد؛ به طوری که شرح احوال شاعران قرن نهم

آن، مغتنم و حائز اهمیت است. تذکرة الشعراء بارها در ایران و
خارج از ایران تصحیح و تجدید چاپ شد و اولین و آخرین
تصحیح آن مربوط به سال های ۱۳۰۵ ق. و ۱۳۸۵ ش. است.
نسخه های خطی فراوانی از این تذکرة در کتابخانه های دنیا
موجود است و به بعضی زبان ها هم ترجمه شده است.

تذکرة الشعراء نخستین بار در سال ۱۳۰۵ ق. به اهتمام
ملک الکتاب شیرازی در بمبئی به چاپ رسید و بار دیگر در
سال ۱۳۱۸ ق. در همانجا تجدید چاپ شد. بعد از آن، ادوارد
براون متن تذکرة را در سال ۱۹۱۸ م. تصحیح و در لیدن چاپ
کرد و از دیرباز تا کنون این چاپ مورد مراجعه محققان بوده
است. شیخ محمد اقبال صافی هم در سال ۱۹۲۴ م. تصحیح
دی گری از تذکرة الشعراء در لاهور به چاپ رساند و محمد
عباسی و محمد رضانی هم در تهران به ترتیب در سال های
۱۳۳۷ ش. و ۱۳۳۸ ش. به چاپ این تذکرة که بر اساس
تصحیح براون بود، اهتمام ورزیدند (گلچین معانی، ۱۳۴۸/۱: ۲۶۵).
فاطمه علاقه آخرین کسی است که تذکرة الشعراء را در سال
۱۳۸۵ ش. با مقابله ده نسخه خطی و دو چاپ سنگی تصحیح
کرد و تنها به ضبط اختلافات هفت نسخه بدل از آن ده نسخه
خطی پرداخت. این تصحیح در حال حاضر، جدیدترین و
منتقح ترین چاپی است که در اختیار مخاطبان قرار دارد و با
وجود اینکه گروهی از محققان مکرر بدان مراجعه می کنند،
گروهی دیگر چاپ های قبلی، خصوصاً تصحیح ادوارد براون
را اصحّ می دانند.

نسخی که علاقه در تصحیح خود از آنها استفاده کرده است،
عبارتند از:

۱- میکروفیلم نسخه کتابخانه ملی ملک به شماره ۳۸۳۶
موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی (بدون
تاریخ).

۲- نسخه شماره ۳۸۸۳ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی
(مورخ ۹۲۹ ق.).

۳- نسخه شماره ۴۲۰۲ کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی
(مورخ ۹۷۳ ق.).

۴- میکروفیلم نسخه شماره ۳۱۲۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه
تهران (مورخ ۹۷۵ ق.).

۵- نسخه شماره MS. Elliott ۳۸۸ کتابخانه بادلیان دانشگاه

کرده‌اند که در دو نسخه کهن و چاپ‌های قبلی ثبت است.

– مولانا جنونی اندخودی یکی از شاعران مذکور در طبقه هفتم تذکره الشعراست که «طبع او بر جانب هزل مایل بود و بیشتر شعرا را هجو گفتی و حافظ تربتی را هجوهای رکیک گفته...». آنچه مصحح چاپ تازه با عنوان «حافظ تربتی» تصحیح کرده است، در اصل «حافظ شربتی» است که در نسخه بدل‌های مصحح، اعم از دو نسخه دانشگاه تهران و بادلیان و چاپ محمد اقبال، نیز به درستی به صورت «حافظ شربتی» ثبت و تصحیح شده است (همان، ۱۳۸۵: ۷۹۹).

اما، حافظ شربتی از شاعران قرن نهم ق. است که علاوه بر دو چاپ بمبئی و لاهور (همان، ۱۳۰۵: ۱۹۵؛ ۱۹۲۴: ۳۰۳)، دو نسخه کهن ۵۰۳۹ (ص ۳۴۱) و ۲۶۶۲ (ص ۲۶۸) کتابخانه ملی هم، صحت نام و مشخصات او را تأیید کرده و آنچه را با عنوان «حافظ تربتی» در چاپ تازه تصحیح شده رد می‌کنند.^۱ علاوه بر چاپ‌ها و نسخه‌های خطی کهن، در نسخه‌های قرن دهم هم شاعر مورد بحث با عنوان «حافظ شربتی» ضبط شده است، همان‌طور که نسخه‌های قرون یازدهم و دوازدهم نیز چنین ثبت کرده‌اند و از میان نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه ملی تهران، دو نسخه قرن دهم با شماره‌های ۱۰۲۹۷ (ص ۴۰۰ مورخ ۹۹۲ ق.) و ۳۰۳۸ (ص ۱۴۹)، دو نسخه قرن یازدهم با شماره‌های ۸۰۵ (ص ۳۴۵ مورخ ۱۰۰۳ ق.) و ۹۵۲ (ص ۳۸۴) و چهار نسخه قرون دوازدهم و سیزدهم با شماره‌های ۴۹۷۵ (ص ۲۳۷)، ۹۳۰۱ (ص ۳۶۹)، ۱۸۰۳۳ (ص ۳۶۰) و ۳۱۰۹۸ (ص ۳۳۷) همگی چنان ضبط کرده‌اند که در دو نسخه کهن و چاپ‌های قبلی ثبت است.

علاوه بر نسخه‌های خطی تذکره الشعرا، از تذکره‌های دیگری هم می‌توان درباره نام و مشخصات درست دو شاعر مورد بحث مدد گرفت.

تذکره مجالس النفایس از جمله تذکره‌های مهم و دسته‌اولی است که امیرعلی شیرنویبی آن را چهار سال بعد از تذکره الشعرا در سال ۸۹۶ ق. به زبان ترکی تألیف کرده و اتفاقاً در آن به دو

شاعر مورد بحث هم پرداخته است. نام و مشخصات این دو شاعر در نسخه ترکی مورخ ۹۰۳ ق. که کهن‌ترین نسخه موجود تذکره است، با عناوین «علی دُرْدُزد استرآبادی» و «حافظ شربتی» ثبت است، همان‌طور که در نسخه دیگر مورخ ۹۳۳ ق. آن هم چنین ضبط شده است.^۲

مؤلف عرفات العاشقین هم که به شدت متأثر از تذکره الشعراء و مجالس النفایس است، نام این دو شاعر را «علی دُرْدُزد استرآبادی» و «حافظ شربتی» ثبت کرده است و اینکه مصححان عرفات العاشقین «علی دُرْدُزد» را به پاورقی برده و قیاساً «علی دروزی» تصحیح کرده و به متن آورده‌اند، درست نیست (اوحدی بلیانی، ۱۳۸۹: ۵/۲۷۹۴؛ ۱۰۷۷/۲).

منابع

- امیرعلیشیر نوایی، علی شیر بن کیچکنه، (ف. ۹۰۶ ق.). مجالس النفایس، وین: کتابخانه سلطنتی (ملی)، نمره مسلسل N. F. 243، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۶ ق. مورخ ۹۰۳ ق.
- _____، (ف. ۹۰۶ ق.). مجالس النفایس، پاریس: کتابخانه ملی، نمره مسلسل Supplement Turc. ۳۱۷، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۶ ق. مورخ ۹۳۳ ق.
- _____، ۱۳۲۳. مجالس النفایس. ۱۳۲۳، به اهتمام علی اصغر حکمت، تهران: بانک ملی ایران.
- اوحدی بلیانی، تقی‌الدین، ۱۳۸۹. عرفات العاشقین و عرصات العارفین، به تصحیح ذبیح‌الله صاحب‌کاری و آمنة فخر احمد، جلد دوم و پنجم، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب و کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- درایتی، مصطفی. ۱۳۹۱، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، جلد هفتم، تهران: کتابخانه ملی ایران.
- دولت‌شاه سمرقندی، دولت‌شاه بن بختی‌شاه، (ف. ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۵۰۳۹، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۸۹۲ ق.
- _____، (ف. ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۲۶۶۲، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۸۹۲ ق.

۲ شرح احوال علی دُرْدُزد در دو ترجمه فارسی فخری و قزوینی که علی اصغر حکمت آنها را با هم در یک مجلد تصحیح و چاپ کرده است، موجود نیست، ولی مصحح این شرح احوال را با همین عنوان از نسخه‌های ترکی ترجمه کرده و به پاورقی ص ۲۰ افزوده است. در عوض، شرح احوال جنونی در هر دو ترجمه فخری و قزوینی مذکور است و در ذیل آن شاعر دوم مورد بحث با عنوان حافظ شربتی ثبت شده است (امیرعلی شیرنویبی، ۱۳۶۳: ۱۹، ۱۹۴).

۱ ناگفته نماند که هر چند کاتب نسخه ۵۰۳۹ به جای «شربتی»، «شیرازی» ضبط کرده‌است، ولی احتمال اینکه در نسخه اصل او «شربتی» بوده بیشتر به واقعیت نزدیک است تا اینکه «تربتی» بوده باشد، زیرا شربتی و شیرازی قرابت صوری و لفظی بیشتری نسبت به یکدیگر دارند و این امر باعث شده است تا کاتب آن را به نادرستی ضبط کند.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۳۱۰۹۸، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۳۰۳۸، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. کتابت قرن دهم ق.

_____، ۱۳۰۵ ق. تذکره الشعراء، به اهتمام میرزا محمد ملک الکتاب شیرازی. بمبئی: علوی.

_____، ۱۳۸۵. تصحیح انتقادی تذکره الشعراء دولتشاه سمرقندی، به تصحیح فاطمه علاقه، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

_____، ۱۹۱۸. تذکره الشعراء، به تصحیح ادوارد براون، لیدن: بریل.

_____، ۱۹۲۴. تذکره الشعراء، به تصحیح محمد اقبال صافی، لاهور: مطبع کریمی.

_____، ۱۳۶۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، جلد دوم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

_____، ۱۳۴۸. احمد. تاریخ تذکره‌های فارسی، جلد دوم، تهران: دانشگاه تهران.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۲۸۴۸، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۹۶۵ ق.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۱۰۲۹۷، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۹۹۲ ق.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۸۰۵، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۱۰۰۳ ق.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۶۰۷۹، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. مورخ ۱۰۴۸ ق.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۹۵۲، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. کتابت قرن یازدهم ق.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۴۹۷۵، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۹۳۰۱، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۹۳۹۵، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۱۵۴۲۳، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۱۸۰۳۳، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۲۰۱۹۰، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۳۰۴۷۲، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی، نمره مسلسل ۳۵۰۱۸، [نسخه خطی] تألیف ۸۹۲ ق. بدون تاریخ.

_____، (ف ۹۰۰ ق.). تذکره الشعراء، تهران:

